

Nogle refleksioner over 50 års virke med de fynske landsbyers historie og kulturarv

I denne artikel ses tilbage på 50 års indsats med forskning, registrering og formidling af de fynske landsbyers historie og kulturmiljøer. Med afsæt i et omfattende samarbejde mellem Odense Universitet og Fyns Amt dokumenteres, hvordan viden om landsbyernes opståen og udvikling blev omsat til konkrete registreringsprojekter, bl.a. for over 600 landsbyer. Arbejdet affødte en række planlægningsmæssige initiativer med ambition om at bevare hele kulturmiljøer gennem lokalplanlægning, men mødet med politisk modvilje, lokal skepsis og manglende økonomi underminerede de praktiske resultater. Alligevel fremhæves vigtigheden af vidensopbygning, lokal formidling og engagement fra beboere og ildsjæle. Afslutningsvis påpeges behovet for en ny prioritering og organisering af bevaringsarbejdet i det åbne land.

Indledning

Igennem 50 år har jeg – periodevis – beskæftiget mig med udforskningen og formidlingen af de fynske landsbyers historie. Det har været en stor glæde for mig, at resultaterne sideløbende hermed har fundet anvendelse i planlægnings- og bevaringsarbejdet vedrørende landsbyernes fysiske kulturarv. Omvendt må det også konstateres, at der er lang vej fra arkivarbejdet vedrørende landsbyernes udvikling til registrering og prioritering af de væsentligste bevaringsværdier, for ikke at tale om den reelle fysiske bevaringsindsats derude, hvor stråtage smuldrer og væggene lidt skæve stå. Medens vi er nået rigtig langt i forsknings- og registreringsarbejdet i de forløbne 50 år, så må det desværre konstateres, at den reelle fysiske bevaringsindsats ikke rigtig er fuldt med.

Det følgende er en kort beretning om dette arbejde og nogle refleksioner over de talrige faldgruber, skrevet i anledning af Per Grau Møllers runde dag i taknemmelighed over, at Per igennem årtier har været en solid, flittig og loyal kollega på dette arbejdsfelt. Et virke, der altså spænder fra forskning i landsbyernes udvikling, over kortlægning af den enkelte landsbys bevaringspotentiale til beskyttelse og vedligehold af de prioriterede landsby-kulturmiljøer. Den officielle definition på et kulturmiljø er *et geografisk område, der i sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling.*¹ I

1 Møller, *Hvad er et kulturmiljø?*, s. 7.

dette tilfælde altså landsby-kulturmiljøer, der arealmæssigt helt dominerer det fynske landskab.

Landsbyforskning og -bevaring i Fyns Amt

Kommunalreformen i 1970 inddelte landet i 14 nye *amtskommuner*, der udover den økonomisk dominerende sygehusdrift ikke mindst fik opgaven med den overordnede regionsplanlægning, herunder fredningsplaner samt natur- og miljøbeskyttelse. Amterne udgjorde herefter igennem årtier fundamentet for regions-, frednings- og bevaringsplanlægningen, således også Fyns Amt.

Centraliseringen havde taget fart, og i Fyns Amtskommune stod det klart, at væksten i bosættelse og erhverv i høj grad var bundet til infrastrukturen og urbaniseringen. Motorvejsbåndet fra Nyborg over Odense til Middelfart blev set som en afgørende lokaliseringfaktor, der forventedes udbygget med en motorvejslinje mellem Odense og Svendborg til den såkaldte "T-model". Naturligvis var man i landdistrikterne betænkelige ved at blive koblet af dynamikken i samfundsudviklingen, og nok så mange opmuntrende ord om, at landsbyerne ikke ville blive glemte kunne jo ikke skjule det faktum, at affolkning og funktionstømning var en tiltagende trussel i disse år også på Fyn. På denne baggrund rettedes opmærksomheden også mod landsbyernes bevaringsværdier.

Samtidigt hermed gennemførtes i årene 1975-80 et større arkæologisk-historisk forskningsprojekt med Fyn som arbejdsområde under titlen "Landsbyens Opståen og Udvikling".²

Projektet gennemførtes i et samarbejde mellem Odense Universitet (nu SDU) og Fyns Stiftsmuseum (nu Museum Odense), støttet af fondsmidler fra blandt andet universitetets forskningsfond og Statens Humanistiske Forskningsråd. De omfattende arkæologiske rekognosceringer og udgravninger i projektet blev gennemført blandt andet takket være et beskæftigelsesprojekt, som Odense Kommune etablerede til formålet. Udover arkæologien blev der arbejdet med kartografiske og historiske metoder og kilder. Der blev indvundet ny viden om landsbyernes opståen og udvikling, men i denne sammenhæng skal det blot pointeres, at kortlægningen af landsbybebyggelsen omfattede hele Fyn, og at resultaterne heraf gjorde det muligt at inddele øen i kulturgeografiske bygder med hver deres særpræg, ligesom en række landsbytyper i relation hertil og til godstilhørsforhold kunne identificeres. Der var med andre ord skabt et helhedsbillede af øens landsbybebyggelse, der kunne anvendes til identifikation og målestok for den enkelte landsbys karakter, dens type, dens eventuelle særtræk og dens bevaringsgrad.

2 Jeppesen, *Middelalderlandsbyens opståen*; Porsmose, *Den regulerede landsby*.

Projektet drog tillige nytte af engagerede studenter fra Historisk Institut, og det faldt lige for at kombinere forskningen med en målrettet undervisning i landskabs- og landbrugshistorie. I 1977 blev jeg ansat som kandidatstipendiat ved instituttet og startede samtidigt med at undervise. Fra 1980 til 2002 fungerede jeg dernæst som ekstern lektor og fortsatte undervisningen, efterhånden også i kartografi, fredningsforhold og fysisk planlægning. Det var meget givende at udvikle det nye forskningsområde i et samspil med dygtige studerende, hvoraf en række siden fik ansættelse i museums- og arkiververdenen; eller stillinger ved planlægnings- og fredningsmyndigheder. Viden gør det jo imidlertid ikke alene, medmindre den formidles, og da jeg i 1980 tillige blev ansat som museumsinspektør ved Kerteminde Museum (de første år på deltidbasis) kom der en oplagt mulighed for at kombinere universitetsundervisning med udstillingsformidling. Den første særudstilling på Kerteminde Museum (1981) handlede således om *“Udvikling og bevaring af landsby og købstadsmiljøer”* med Viby sogn på Hindsholm og Kerteminde by som eksempler. Det bærende budskab var, at bevaring og udvikling ikke er hinandens modsætning, men tværtom er udvikling en forudsætning for bevaring, ligesom enhver udvikling bør forholde sig til stedets identitet.

På basis af de indvundne resultater i det fynske landsbyprojekt etableredes et samarbejde mellem Fyns Amts fredningsafdeling og Odense Universitet, Historisk Institut. I Fyns Amts regionplan 1980, § 11, var optaget bestemmelser om sikring af bevaringsværdige landsbyer, nærmere bestemt at *“Udpegning af bevaringsværdige landsbyer skal ske i samarbejde mellem kommuner og amtskommuner i forbindelse med fredningsplanlægningen og kommuneplanlægningen”* med henblik på, at der kunne *“optages bestemmelser i kommuneplanen om sikring af bevaringsværdige landsbyer gennem lokalplanlægning”*.

I årene 1981-84 ledede jeg således en registrering af de kulturhistoriske bevaringsinteresser i amtets 614 landsbyer.³ Undersøgelsens form og omfang var mulig, netop fordi der i forbindelse med Odense Universitets forskningsprojekt vedrørende de fynske landsbyers opståen og udvikling var skabt et overblik og foretaget en omfattende indsamling af relevante oplysninger.

Registreringen beskæftigede sig med hver landsbys oprindelse og udviklingsforløb frem til 1900 med henblik på at vurdere, i hvor høj grad den enkelte landsby i sin nuværende skikkelse kan illustrere landsbyens oprindelse og historiske udvikling. For hver landsby udfærdigedes en seks siders, skematisk opbygget, beskrivelse ledsaget af fire kortbilag. Materialet, der tilsammen nærmer sig 6.500 sider, blev trykt som 32 kommunerapporter, udsendt af Fyns

3 Fyns Amtskommune, *Landsbyregistrering i Fyns Amt. Foreløbig Orientering*.

Amtskommune.⁴ Kortmaterialet bestod i original-1-kort og de nyeste 4-cm-kort. For hver landsbytomt vist situationen omkring år 1800 og i nutiden i målestok 1:4.000. På tilsvarende vis blev hele landsbyejerlavet vist i to versioner i målestok 1:25.000. Forudsætningerne herfor var dels, at samtlige fynske original-1-kort blev erhvervet til Historisk Institut i kopier i fuld størrelse, og dels at hele Fyns fordeling af ager, skov, eng, mose mv. blev håndtegnet af amtets tegnere på basis heraf.

Alt i alt et kæmpe registrerings- og beskrivelsesarbejde, der indebar ansættelse af en håndfuld historiestuderende, heriblandt Per Grau Møller, der ikke mindst fik overladt kontakten med amtets tegnestue og tilså den konstante levering af nye kort, afklaring af tolkningsproblemer og opmuntring af tegnearbejdet. Det er næppe nødvendigt at anføre, at Per med sin beskedne, rolige og systematiske tilgang, men også i kraft af et engageret og insisterende væsen, løste denne opgave rigtig godt – og til tiden! Kortstudier og korttegning blev vel siden nærmest en livsopgave for Per. Hvem ellers kunne mon udtrykke følgende taknemmelige ord til Historisk Instituts egen korttegner i forordet til ph.d.-afhandlingen fra 1990:

Veludført arbejde har en tendens til at blive overset, fordi det er, som det skal være. Derfor vil jeg tillade mig at fremhæve det store tegnearbejde, som Inger Bjerg Poulsen har lagt i udgivelsen ved med stor ildhu og aldrig svigtende tålmodighed at rentegne mine forlæg og rette på dem, indtil vi begge var tilfredse.⁵

Ordvalget siger en god del om Pers egne prioriteringer i sit professionelle virke. Tålmodighed, omhu og målrettet indsats – ordentlighed uden mulighed for at springe over, hvor gærdet var lavest.

Kulturmiljøregistreringer, forskning og Kartografisk Dokumentationscenter

Arbejdet med Landsbyregistreringen i Fyns Amt kom i mangt og meget til at præge de følgende års virke for flere af projektets deltagere, ikke mindst for Per Grau Møller. Registreringsprojektet udførelse og resultater blev bedømt positivt, hvilket gav anledning til yderligere en række samarbejdsprojekter mellem Fyns Amt og Universitetet. I 1984 påbegyndtes således en registrering af bevaringsinteresserne i de 123 hovedgårde i Fyns Amt, der blev afsluttet

4 Rapporterne er i dag tilgængelige på <https://kulturarvfyn.art.blog/>.

5 Møller, *Fra landsby til soveby*.

1995.⁶ I 1987-88 gennemførtes endvidere en *Kulturhistorisk registrering af faunaspærringerne langs de fynske amtsvandløb*.⁷

Ikke mindst som følge af disse omfattende projekter, der alle var finansierede af Fyns Amt i et samarbejde med Odense Universitet, fik et efterhånden større antal studerende et indgående førstehåndskendskab til kulturlandskabets udvikling og bevaringsinteresserne i bred forstand, men selvfølgelig i særlig grad et forhold til det fynske kulturlandskab.

Set fra universitets side var samarbejdsprojekterne en interessant mulighed for at demonstrere humanioras/histories nyttepotentiale, også i en meget konkret planlægningsopgave; ligesom det jo gav mulighed for en række studerende til at videreudanne og specialisere sig i rimeligt højprofilerede arbejdsopgaver i de stadig unge amtskommuner. På baggrund af de indvundne erfaringer og den efterhånden opbyggede store kortsamling oprettedes i september 1983 et nyt “Kartografisk Dokumentationscenter” ved Historisk Institut, der fik til opgave at varetage de nævnte samarbejdsprojekter. Året efter ansattes Per Grau Møller som kandidatstipendiat (og siden som adjunkt og lektor) ved centret.

Omkring centret skabtes et intensivt forskningsmiljø, hvor praktisk registreringsarbejde, undervisningsforløb og studenterarbejde virkede sammen med forskningsindsatser på regionalt niveau. Overblik og detailviden fra de store registreringsarbejder dannede således en væsentlig del af dokumentationsmaterialet bag min disputats fra 1987⁸ og Per Grau Møllers ph.d.-afhandling fra 1990.⁹

Uden at gå i detaljer skal det anføres, at Kartografisk Dokumentationscenter udover de mere forsknings- og uddannelsesmæssige opgaver i de følgende årtier blev hjemstedet for en lang række anvendelsesorienterede samarbejdsprojekter, typisk med planlægnings og landskabsforvaltende myndigheder.¹⁰ Fremkomsten af GIS (Geografiske Informations Systemer) med de ledsagende muligheder for digital kortlægning og geografiske analyser baseret på opbygningen af store databaser blev tidligt taget i brug og metodisk udviklet ved centret; og dannede basis for mange opgaver vedrørende bygdeinddeling af Danmark og totalregistreringer af en regions samlede kulturmiljøer. Her skal blot nævnes, at arbejdet med et “*Digitalt Atlas over kulturmiljøer i Danmark*” fra 2003-06 udover Fyn nåede igennem samarbejdsprojekter med Vejle Amt, Ringkøbing og Storstrøms amter – men så var det atter tid til en ny struktur-

6 Rapporten på <https://kulturarvfyn.art.blog/>.

7 Rapporten på <https://kulturarvfyn.art.blog/>.

8 Porsmose, *De fynske landsbyers historie*.

9 Møller, *Fra landsby til soveby*.

10 Se <https://www.sdu.dk/da/om-sdu/institutter-centre/iks/samlinger/kdc/projekter>

reform, og amtskommunerne forsvandt, og dermed desværre også det regionale fokus på natur- og kulturarv. I mangt og meget forsvandt dermed også ophængen for hele registrerings- og prioriteringsarbejdet vedrørende kulturarven i landskabet.

Fra landsbyregistrering til bevarende lokalplaner?

Men tilbage til landsbyregistreringen i Fyns Amt, der så at sige udgjorde pionerindsatsen for dette arbejdsfelt. En ting er jo at registrere og prioritere ud fra kulturhistoriske bevaringsinteresser, men hvad blev egentlig de faktiske resultater heraf – blev det med andre ord til at se ude i landskabet om en landsby var blevet tildelt en særlig høj bevaringsværdi i registreringen?

Den kulturhistoriske registrering var alene foretaget på basis af arkivmateriale suppleret med kortanalyser. Hertil føjede amtets fredningsafdeling en besigtigelse i marken af de landsbyer, der ud fra den historiske vurdering var placeret i de to øvre kategorier; “stor” og “særlig interesse”. Det drejede sig om i alt 237 ud af de 614 fynske landsbyer.¹¹ Det er jo altid en politisk vurdering, hvor mange landsbyer, det var muligt at udpege og søge særligt sikrede i bevaringshenseende, men ideen var helt enkelt at identificere de landsbyer, der også ud fra nutidig fremtræden, arkitekturværdier, gade- og hegnsstrukturer mv. havde bevaringspotentialer og dertil havde stor kulturhistorisk interesse, eller som det udtryktes: *“Disse landsbyer er af særlig forsknings- og undervisningsmæssig betydning og særligt egnede som ekskursionslokaliteter”*.

Ni landsbyer fik højeste værdier i begge registreringssystemer. De fortjener at nævnes her: Måle, Viby, Bågå, Sdr. Broby, Falsled, Tværskov, Lyø, Skrøbelev og Tranekær. Hertil kom yderligere seksten landsbyer, der havde en kombination af stor og særlig interesse i de to registreringer. I alt således 25 landsbyer, som nu vandrede ind i amtets regionsplanlægning, hvorfra de gerne skulle vandre videre ind i kommuneplanerne og sluttelig ende som bevarende lokalplaner. Kravene var simpelthen, at 1) kommuneplanerne skal indeholde bestemmelser om sikring af bevaringsværdige landsbyer og 2) at udbygning kun kan ske på baggrund af bevarende lokalplaner.

Intentionerne var gode, men det gik rimeligt trægt med at få effektueret kravene og målsætningerne. I de følgende år revideredes listen lidt, da tre landsbyer udgik og to andre optoges. I Regionplan 1989 optoges således en liste på 24 bevaringsværdige landsbyer, og i 1991 foretog amtet en ny mere intensiv besigtigelse af disse landsbyer, og kortlagde bevaringsværdige bygninger, by og hegnsstrukturer for hver enkelt – tydeligvis ment som et oplæg til beva-

11 Om udpegningen se Fyns Amtskommune, *Sektorplanlægning i det åbne land. Fredningsplan. Supplerende Oplæg*.

rende lokalplaner, der jo desværre fortsat ikke var udarbejdede. I rapporten¹² fremsættes det som et håb (!) "*at rapporten kan medvirke til at bevaringsinteresserne sikres f.eks. ved at der udarbejdes bevarende lokalplaner for landsbyerne*". De firelængede bindingsværksgårde var og er et særligt problem, og de trues langt mere af forfald/nedrivning end af udvikling/ombygning. Skov- og Naturstyrelsens fredningskampagne for de fynske bøndergårde sidst i 1980'erne gav et vist håb. Rapporten nævner således, at der i Viby var fredet tre gårde (alle i landsbyens centrum) i årene 1989-90. En kombination af fredningsinstrumentet og bevarende lokalplaner synes at være den optimale mulighed,

Rapportens konklusion nedtonede imidlertid forhåbningerne: "*En generel konklusion må være, at det største problem for landsbyerne fremover vil være strukturomlægninger i landbruget. Gårdene lægges sammen, uhensigtsmæssige avlsbygninger forfalder eller rives ned og nye tidssvarende ladebygninger opføres uden for den oprindelige gårdtomt.*" Stadig var der dog tiltro til planlægningsinstrumentet: "*Det bedste styringsredskab for at sikre bevaringsinteresserne i de enkelte landsbyer er, at der snarest udarbejdes bevarende lokalplaner*". Skjules kunne det imidlertid ikke, at den storstilede bevaringsplanlægning var stødt på grund. Der er langt fra viden til handling!

Videnssamfundets praktiske udfordringer

"Videnssamfundet" var den overordnede parole i 1980'erne, og optimismen var stor, i hvert fald blandt vidensarbejderne, der skulle fremskaffe, systematisere, analysere og vurdere den nødvendige samfundsviden. Optimismen var vel ikke mindre på planlæggerensiden. Der var givetvis en overdreven forestilling om planlægningsinstrumentets muligheder for at styre udviklingen i ønsket retning, når nu denne planlægning var baseret på en ganske omfattende videnindsamling med påfølgende politisk prioritering og beslutning. Planlægningsinstrumentet har vel især vist sin styrke i at styre offentlige investeringer og forhindre aktiviteter i udvalgte områder. Det har derimod vist sig vanskeligt (i nogle tilfælde umuligt) at påvirke private investeringer, omlægning af økonomiske strukturer og befolkningsforskydninger, f.eks. mellem land og by. I denne sammenhæng skal det blot fremhæves, at planlægning har ønsket/prioriteret udvikling som fokus, men i meget ringe grad kan modvirke afvikling og forfald. Det gælder for så vidt også de såkaldte *bevarende lokalplaner*.

I princippet er alle lokalplaner jo "bevarende" for så vidt, som de foreskriver bestemte aktiviteter i et givet område og fastsætter regler herfor (og dermed udelukker andre mulige aktiviteter etc.). De "bevarende lokalplaner" har imid-

12 Fyns Amtskommune, *Landsbyer med særlige bevaringsinteresser*.

lertid et særligt fokus på det bestående miljø i et givet område, f.eks. altså en landsby. Heri indgår naturligt en kortlægning af de særligt værdifulde dele af dette miljø. Det kan være århundredgamle gårde og huse, pladsen ved gadekæret, kirken og fattighuset, karakteristiske beplantninger etc. Under alle omstændigheder er udpegningen af den pågældende landsby som *bevaringsværdig* foregået som et resultat af en omfattende regional videns indsamling med påfølgende politisk prioritering, og altså i princippet en udpegnings fra oven.

I et demokrati som det danske med stor respekt for den private ejendomsret er det imidlertid afgørende, hvordan denne udpegnings mødes af den primært berørte lokalbefolkning, der ikke nødvendigvis deler de samme synspunkter vedrørende bevaring af gamle, måske endog forfaldne bygninger. Der rejste sig i hvert fald hurtigt tre klare spørgsmål: 1) Hvorfor er vores landsby udpeget, skulle den være noget særligt? 2) Får vi så hjælp til bevaringsarbejdet, også økonomisk støtte? 3) Hindrer en sådan lokalplan, at der overhovedet kan ske udvikling i landsbyen?

Erfaringen fra mange landsbymøder i disse år var, at det grundige registreringsarbejde gjorde det muligt at give udførlige og positive svar på det første spørgsmål, og at de lokale beboere som helhed var eller blev stolte af at bo et sted med særlige bevaringsværdier og identitet. Det tredje spørgsmål om den mulige udvikling kunne der ligeledes gives beroligende svar på, om end hovedsigtet med lokalplanen jo netop var bevaring. Den altoverskyggende bekymring var imidlertid vedligeholdelsesbyrden for gamle, ofte funktionstømte og dermed gradvis forfaldne bygninger. Hvilken økonomisk hjælp kunne man så forvente?

Det er ikke stedet her at gå nærmere ind på de konkrete muligheder, der tegnede sig omkring 1990. Der var selvfølgelig muligheden for bygningsfredning af de historisk mest interessante bygninger. Derudover kunne der i visse tilfælde opnås fondstilskud, eller (små) tilskud fra kommunale hjælpe-kasser. I virkeligheden stammede de største offentlige tilskud fra skattesystemet, der gjorde det muligt at fratrække vedligeholdelse af produktionsbygninger i skat, men landbruget var jo netop i færd med at flytte ud af landsbyen til moderne driftsanlæg, og dermed forsvandt skattefradraget på de gamle gårdbygninger i landsbyen, der nu skulle friste en usikker tilværelse som boliger og hobbyværksteder – uden jord og erhverv.

Kommunerne skyndte sig på denne baggrund langsomt med at iværksætte arbejdet med bevarende lokalplaner for de udpegede landsbyer, og det stod klart, at hele ideen stod og faldt med lokal opbakning fra landsbyernes egne ildsjæle. Der måtte tydeligvis sættes massivt på formidling og opbygning af en fælles lokal forståelse for bevaringsværdierne, dersom en bevarende lokalplan overhovedet kunne gennemføres, og måske endnu vigtigere var denne lokale

forståelse samtidig grundlaget for det konkrete bevaringsarbejde, der stadig i langt overvejende grad blev udført af private ejere, eventuelt med beskeden støtte fra det offentlige.

Fokus på det nære miljø i 1990'erne

I det følgende årti kom der et fornyet og ganske markant fokus på nærmiljøet, ikke mindst i kraft af massive forureningsproblemer, symboliseret i hummerdød. Men i det hele taget var der en voksende opmærksomhed på menneskets forhold til sine omgivelser og betydningen heraf for samfundets livskvalitet. Denne opmærksomhed rettede sig også mod *kulturmiljøet*, som blev et kernebegreb i bevaringsplanlægningen i 1990'erne.

Som svar på disse udfordringer opbyggedes i disse år et handlekraftigt Miljø- og Energiministerium under en visionær og dedikeret Svend Auken, der bestred denne ministerpost fra 1993 til 2001. Naturfredning og biodiversitets fremme skulle nu gå hånd i hånd med forureningsbekæmpelse, og videre lancerede Svend Auken i 1994 også kulturmiljøet som miljøpolitikens tredje dimension.¹³ Med begrebet signaleredes at fokus nu skulle være på beskyttelse af helheder og ikke blot på (enkelt-)fredninger.

Udmeldingen fik stor betydning i den afvejning og prioritering af bevaringsinteresserne, der foregik i den statslige og amtslige administration, ikke mindst hvad gjaldt beskyttelsesarbejdet i det åbne land. Her havde natur, fauna og biodiversitetsinteresserne hidtil været de helt dominerende, nu tilføjedes der en maksime om, at de kulturhistoriske værdier ikke måtte lide overlast i forbindelse hermed. Hvor biologerne i embedsværket (støttet til lystfiskerorganisationer) hidtil havde ført en ustopkelig kampagne mod "faunaspærringer" i vandløbene, så fordredes der nu en hensyntagen til de mange "spærringer", der faktisk var århundredgamle kulturminde, hvad ikke mindst var tilfældet for de mange vandmølleanlæg. Nu blev der tale om *en afvejning* af de forskellige bevaringsinteresser også på det politiske plan, jævnligt om regulære kampe, der i en række tilfælde endnu ikke er afsluttede efter et kvart århundredes tovtrækning.

Et lignende eksempel kan findes i beskyttelsen af sten- og jorddiger fra 1992. Fra naturbeskyttelsens side blev digerne især værdsat som spredningskorridorer i dyrkningslandskabet for fauna og flora, men tillige udgjorde digerne kulturminde og afgrænsede århundredgamle ejer- og jordfordelingsstrukturer i landskabet. Her var altså et sammenfald af bevaringsinteresser, og derfor kunne man ikke etablere andre "spredningskorridorer" til erstatning

13 Kronik i *Politiken* 14. november 1994.

for nedlagte. Jo, nok set fra et biologisk synspunkt, men dårligt fra et kulturhistorisk!

Under alle omstændigheder var kulturhistorien nu blevet en vigtig med- og modspiller i landskabs- og fredningsadministrationen, og så småt begyndte kulturhistorikere som følge heraf at få ansættelse i amternes fredningsafdelinger. På kommunikationsområdet var kulturhistorien også en vigtig del af informationen over for offentligheden, og kulturmiljøet kom nu endog på Folketingets debat-dagsorden.

På basis af en kulturmiljøredegørelse fra ministeren afholdt Folketinget den 17. januar 1996 en debat, hvor samtlige partier (bortset fra Fremskridtspartiet) gik ind for en øget kulturmiljøindsats. Der var dog, som det blev formuleret, intet ønske om "museumslandskaber", men altså en opfattelse af, at mennesket fortsat skal kunne leve i og omforme landskabet, vel at mærke i respekt for dets grundlæggende kulturværdier.

De politiske signaler var naturligvis en stor opmuntring for de regionale og lokale bevaringsindsatser, og der blev da også fulgt op på dem, såvel på forskningssiden som på organiseringen af regionale kulturmiljøråd.

Ministeriet arbejdede i de følgende år (1996-98) med nærmere at præcisere arbejdet med *Kulturhistorien i Planlægningen*. Det skete blandt andet med udgivelse af grundige rapporter som *De kulturhistoriske interesser i landskabet – temabeskrivelser* (1997) og *Kulturhistorisk inddeling af landskabet* (1997). Sidstnævnte rummede for første gang en bygdeinddeling af hele landet. Det var udarbejdet ved Kartografisk Dokumentationscenter, under ledelse af Per Grau Møller i samarbejde med undertegnede.

Det var også i 1997, at bygningsfredningsloven fik et kapitel (§ 17) om bevaringsværdige bygninger, altså bygninger med særlige arkitektoniske eller kulturhistoriske værdier. Nok var fokus her altså på enkeltelementer og ikke hele kulturmiljøer, men der var dog oplagte muligheder for et samspil, når f.eks. en bevarende lokalplan for en landsby kunne understøttes ved at udpege en række af enkeltbygningerne som hver især "bevaringsværdige". Hvor fredningsinstrumentet fortsat blev varetaget af staten, var det nu op til kommunerne at foretage udpegning og videre administration af de bevaringsværdige bygninger. En gang udpeget kan en bevaringsværdig bygning ikke nedrives uden forudgående offentlig bekendtgørelse med en månedlang høringsfrist, og kommunen kan også selv nedlægge forbud mod nedrivningen. Også dette arbejde er grebet vidt forskelligt an i de enkelte kommuner, men fra dagspressen vil man vide, at dette værktøj er hyppigt anvendt til at hindre nedrivninger eller for i det mindste at sikre en "tænkepause" med opmærksomhed på og debat af det truende værditab.

Den tydelige administrative oprustning af bevaringsarbejdet med “miljøpolitikens tredje dimension” satte sig også spor i forskningsberedskabet. Fra 1994 og frem iværksattes en række store tværvidenskabelige forskningsinitiativer til belysning af menneskets forhold til naturen og kulturlandskabet. Under Statens Humanistiske Forskningsråd blev det i samarbejde med Miljø- og Energiministeriet til en forskningssatsning på *Menneske og Natur*, der fra forskningsrådets side blev fulgt op af satsningerne på *Menneske, landskab og biodiversitet* og *Det agrare landskab i Danmark*, medens Det Strategiske Miljøforskningsprogram samtidigt gennemførte satsningen *Foranderlige landskaber*. Årene fra 1995 til 2001 blev en helt usædvanlig forskningsintensiv periode på landskabsområdet, herunder også på den operationelle del af regionplanlægningen.

Kulturmiljøråd og fortsat optimisme ved årtusindskiftet

Betydningsfuldt var det også, at de regionale *kulturmiljøråd* kom til på grundlag af loven herom af 1. juni 1997. På Fyn havde museerne allerede i 1996 oprettet *De fynske Museers Kulturmiljøråd* netop for at følge op på arbejdet med “miljøpolitikens tredje dimension”. Det fynske råd dannede i høj grad model for den efterfølgende lovgivning om faglige kulturmiljøråd. Udover museerne udvidedes fagligheden nu med repræsentation fra lokalarkiverne, Naturfredningsforeningen, Sammenslutningen for Bygnings- og Landskabskultur samt amt og kommuner. Loven tilsagde også en beskedent økonomisk støtte til drift af sekretariat og mødevirksomhed.

I år 2000 kunne “Kulturmiljøråd Fyn” således gøre status over de første tre år som lovfæstet rådgivende myndighed.¹⁴ Det måtte desværre konstateres, at “kommunerne på Fyn har været mere end træge til at sikre de unikke fynske landsbymiljøer i praksis.”¹⁵ På Lyø måtte noteres et fejlslagent bevarende lokalplansforsøg på grund af lokal modstand mod alt for restriktive reguleringer af arkitekturdetaljer, og faktisk var der kun i et tilfælde (Sdr. Åby, 1996) vedtaget en bevarende lokalplan. Heller ikke på planlægningsiden var målene således indfriet, endsi­ge derude i praksis: “*De tungere opgaver som bevaring af hele kulturmiljøer f.eks. herregårdslandskaber eller landsbyer med deres firelængede bøndergårde kan ikke løses ved hjælp af private initiativer alene. Her kræves såvel offentlig planlægning, bevaringsinitiativer og ikke mindst offentlige midler*”, noteredes det.¹⁶ Til gengæld lykkedes det i disse år at skabe en

14 Kulturmiljøråd Fyn, *Kulturmiljøråd Fyn 1998-2000*.

15 Kulturmiljøråd Fyn, *Kulturmiljøråd Fyn 1998-2000*. 2000, s. 9.

16 Kulturmiljøråd Fyn, *Kulturmiljøråd Fyn 1998-2000*. 2000, s. 15.

øget formidlingsindsats for kulturmiljøet, ikke mindst med amternes fint designede informationstavler i landskabet.

Alt i alt var optimismen stadig til stede, selv om de foregående to årtiers satsning på planlægningsinstrumentet stod skamskudt tilbage. Skulle det lykkes at komme videre ad denne vej, måtte der ske en reel prioritering af offentlige midler til området for at understøtte bevaringsindsatsen i praksis.

Endnu i den statslige udmelding (fra 1999) til regionplanrevision 2001 fremgik det, at "*Regionplanerne skal indeholde retningslinjer, der sikrer værdifulde kulturmiljøer i det åbne land*". Ligesom det pointeredes, at udviklingen skulle ske "*i respekt for de kulturhistoriske interesser i de værdifulde kulturmiljøer.*" På det forskningsfaglige plan stod kulturmiljø-feltet stadig centralt. I oktober 2001 afholdtes seminaret "*Kulturmiljø og Etnologi*",¹⁷ hvor jeg selv havde lejlighed til at give et overblik over de aktuelle vigtige forskningsinitiativer på området. Der suppleredes med en redegørelse for indsatsen i Fyns Amt, der på mange områder havde været i front med koblingen mellem forskning og praksis, men jo desværre fortsat ikke havde løst målsætningen om bevarende lokalplaner.

Konkret pegedes der på et intensivt samarbejde mellem fredningsmyndighederne, museum og lokalsamfund for at løse bevaringsudfordringerne – et stykke ad vejen! Eksemplet var fra Fyns nok mest bevaringsværdige miljø, Viby sogn på Hindsholm, og et samarbejde mellem Viby sogneforening og Kersteminde Museum. Den forfaldne Viby vindmølle blev i 1987 overtaget af sogneforeningen og restaureret i et samarbejde med museet og Skov- og Naturstyrelsen. Der blev herefter dannet et "møllelav" til drift af møllen, ligesom et bevaringslav under sogneforeningen – i samarbejde med museet og styrelsen – lykkedes med at overtage og restaurere en fredet, men forfalden gård i Viby (1999-2001), og skabe en beskeden bygningsfond til sognet.¹⁸ Ejendommeligt nok var der stadig ikke vedtaget nogen bevarende lokalplan for Viby. Det skete først i 2015 og da på initiativ af sogneforeningen!

Endnu ved årtusindskiftet var der således grund til optimisme på bevaringsområdet. Forsknings- og vidensgrundlaget var under massiv opbygning, ligesom den tilhørende formidling af resultaterne. Kulturmiljørådene gav i tilknytning til amterne en stærk faglig forankring af det regionale samarbejde, og det ganske vist omkostningstunge samarbejde med lokalsamfund om bevaringsindsatser viste sig som en effektiv arbejdsmåde. Udfordringerne var især, at de bevarende lokalplaner langt fra blev gennemført i det forventede omfang, om overhovedet, og i sammenhæng hermed den manglende politiske vilje til at

17 Carlberg og Christensen, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis*.

18 Porsmose, *Kulturlandskabet – definition, bevaringsideologi og -politik*, s. 73-83.

prioritere økonomiske midler til den praktiske bevarings indsats. Få havde formentlig anet, at hele dette arbejde i det følgende årti blev lammet af nye politiske vinde.

Kampen mod smagsdommeriet

Valget i 2001 resulterede i et regeringsskifte, og i de kommende otte år sad Anders Fogh Rasmussen (Venstre) som statsminister i Danmark. Der var lagt op til et paradigmeskifte og et opgør med “smagsdommeriet”, der ikke mindst rettede sig mod Svend Auken’s magtfulde Miljø- og Energiministerium og den meget aktive miljøpolitik. Kursskiftet havde vel også en vis afsmittende virkning på forskningsmiljøerne – i hvert fald blev der ikke igangsat nye større forskningsinitiativer på landskabs-, kulturmiljø- og planlægningsområdet. Det Strategiske Miljøforskningsprogram ophørte således med udgangen af 2004 efter at have bevilget ca. 700 millioner kroner til tværvideenskabelige og tværinstitutionelle forskningsprogrammer på miljø- og landskabsområdet siden 1992.¹⁹ En væsentlig del af programmets sigte var uddannelse af unge forskere på det tværvideenskabelige miljøområde. Også de unge miljøforskere blev naturligvis ramt af de nye politiske prioriteringer, der blandt andet indebar at gøre politologen Bjørn Lomborg til direktør (2002) for det nye Institut for Miljøvurdering, baseret på hans politisk populære, kritiske tilgang til miljøforskningens “overdrevne” vurderinger og påstande.

I amterne fortsatte registrerings- og planlægningsindsatsen dog, som nævnt, endnu nogle år frem til 2006, men i kraft af den nye kommunalreform med virkning fra 2007 nedlagdes amterne og erstattedes kun delvis af de væsentlig større nye regioner, der først og fremmest havde sygehusdriften som ansvarsområde. Dermed havde kulturmiljørådene mistet deres organisatoriske ophæng, hvorfor de som følge heraf blev nedlagt som lovfæstede organer.

Samlet et ganske væsentligt anslag mod hele bevaringsarbejdet i landet, og symptomatisk for nedbruddet er det, at det kun i meget begrænset omfang lykkedes at indsamle og tilgængeliggøre de omfattende registreringsarbejder, der var foretaget i de enkelte amter. Meget møjsommeligt indsamlet viden gik tabt. Men der var trods alt indhøstet solide erfaringer på metode og praksisområdet – og selv om det nu blev på frivillig basis (og uden økonomisk fundament) lykkedes det f.eks. på Fyn at opretholde et kulturmiljøråd. Det blev som en underafdeling af Kulturarv Fyn (oprettet 2008) en sammenslutning af museer, biblioteker og arkiver på Fyn.

Under alle omstændigheder var tilbageslaget så kraftigt, at det – på trods af gode intentioner i mange af de nye store primærkommuner – ikke er lykke-

19 Bjørn, *Det Strategiske Miljøforskningsprogram 1992-2004*.

des at erstatte amternes indsats på området. Lidt tragikomisk er det på sin færd rundt i landet at notere, at de nu slidte informationsskilte i landskabet som oftest er opsat af de hedengangne amter for årtier siden.

Om noget lærte “systemskiftet” i 2001 os, at politiske prioriteringer er uomgængeligt betydningsfulde for kulturarvsarbejdet, herunder ikke mindst for afsætning af økonomiske midler til formålet. Efterhånden stod det klart, at der end ikke var politisk vilje til at afsætte tilstrækkelige tilskudsmidler til vedligehold af selv de fredede bygninger, og man kunne høre frustrerede ansatte fra fredningsmyndighederne offentligt udtale sig om behovet for at se den anden vej, når man kørte forbi en stærkt forfalden, men altså fredet firlænget gård eller en mølle – for stadig var det de gamle produktionsbygninger, der havde den dårligste balance mellem vedligeholdelsesomkostninger og nytteværdi.

I 1990’erne var der faktisk blevet nyfredet et betragteligt antal bøndergårde på Fyn, hvilket imidlertid ikke stoppede forfaldet. Et nyt ord og begreb vandt frem: *affredning* – som det nødvendige slutresultat af manglende tilsyn og økonomi. Fra 2010-2016 gennemgik Slots- og Kulturstyrelsen landets bestand af fredede bygninger, og kunne vist med en vis lettelse konstatere, at det “kun” blev nødvendigt at ophæve fredningen, eller affrede, i ca. 250 tilfælde.²⁰

Efter smagsdommer-epoken

Der er megen tilbagegang at spore i kulturarvsbevaringen rundt i landet, men der er dog også gode, ja fremragende eksempler på solide bevaringsindsatser for hele kulturmiljøer især båret af store fondsbevillinger. Som eksempel kan nævnes restaureringen af Christiansfeld, der nu er kommet på UNESCOs verdensarvsliste. I det hele taget er der mange gode indsatser at fremhæve for byernes vedkommende. Værre ser det ud for landsbyerne og landdistrikterne. Det ville ellers være en nærliggende ambition for landets store fonde at gå ind i restaureringen og revitaliseringen af en af landets bedste bevarede landsbyer, som f.eks. Viby. Måske kunne det også blive et UNESCO-anliggende? I hvert fald er den firelængede bindingsværksgård et unikt dansk bidrag til verdensarven – og den bør snart komme på EU’s rødliste over stærkt truet bygningsarv, hvis en sådan altså fandtes!

Det er indtil videre ikke lykkedes at sikre den brede forståelse og opbakning i befolkningen, der ville gøre det muligt for stat og kommuner at allokere væsentlige økonomiske midler til området. Selv i det nye imponerende ambitiøse *Grønne trepart*-samarbejde om natur- og miljøgenopretning spiller kulturmiljøet ingen rolle overhovedet, når de mange milliarder skal fordeles. Aukens tredje dimension er underspillet, for ikke at sige overset i sammenhængen. Det

20 Fredningsgennemgang 2010-2016 på www.slks.dk.

er selvfølgelig forståeligt, at genopretning af det katastrofale havmiljø og klimasatsningen har meget høj prioritet i disse år, og trods alt forfalder landsbyernes kulturmiljø jo kun lidt år for år, men til gengæld ganske meget årti for årti!

Det virker som om at staten ovenpå smagsdommer-kampen har haft svært ved at genfinde en rolle i kulturmiljøforvaltningen. Amterne er væk, og regionerne skal ikke længere (selv i beskedent omfang) arbejde med landdistriktsudvikling, og den netop vedtagne nye museumslov har heller ikke fokus på kulturmiljøet. Det er hermed helt op til det lokale samarbejde mellem kommuner og museer, hvordan kulturmiljøarbejdet skal varetages i fremtiden.

Status på 50 års kulturarvsarbejde

Opsummerende på 50 års erfaringer på landsby og kulturmiljø-området må det for det første konkluderes, at kortlægningen og prioriteringen af bevaringsinteresserne har haft stor værdi for forskningen og undervisningen, men også til en vis grad for lokalbefolkningen – selv om der burde sættes langt mere på formidlingen af resultaterne lokalt. Dernæst må det nok konkluderes, at planlægningsinstrumentet og især de bevarende lokalplaner stort set ikke fik nogen betydning. Der var ikke politisk vilje til at anvende lokalplanlægning som et styringsinstrument, så længe der var lokal modstand. Tvang og økonomiske forpligtelser er aldrig populære.

Landbruget strittede også imod. Det var i høj grad deres gamle, nedslidte bygninger, der tillagdes bevaringsværdi, og paradokset var her, at landbruget i høj grad var undtaget for planlovens bestemmelser, eftersom aktive landbrug, som erhvervsbyggeri, var friholdt for restriktioner. Det var et velkendt mundheld i planlæggerkredse *“at denne lov ikke gælder for Færøerne, Grønland eller landbruget”*. Yderligere var det landbrugets skattefordel til *“vedligehold af produktionsbygninger”*, der givetvis udgjorde hovedparten af offentlighedens tilskud til bevaringsarbejdet på de gamle, bevaringsværdige gårdbygninger. Siden er landbruget imidlertid stort set flyttet ud af landsbyen med deres stadig færre, men til gengæld meget større produktionsanlæg. Med sig tog landbruget også skattefordelen til vedligehold af erhvervsbygninger.

Det stod os altså hurtigt klart, at der ikke er nogen lige vej fra udpegning af bevaringsværdier til bevaring heraf – ofte er der slet ingen vej! Det meste afhæng af lokale ildsjæle og formidling af landsbyens herligheder: Foredrag, rundvisninger og pjecer. Men nok så megen god vilje kan komme til kort over for forfaldne bindingsværksgårde fra 1700-tallet, hvis der ikke følger økonomi med.

Desværre blev resultatet af det store registreringsarbejde derfor pauvert, hvis man alene måler det på antallet af vedtagne bevarende lokalplaner, eller videre endnu på antallet af reddede/tabte firelængede bindingsværksgårde på

Fyn. Faktisk ved vi end ikke præcist, hvordan udviklingen siden har været i de kortlagte bevaringsværdier, men de foretagne registreringer gør det muligt at opnå en ret præcis viden om den senere udviklings styrke og variationer heri. En spæd start kunne være at udnytte registreringen som et historisk dokument fra 1980'erne og genbesøge de i sin tid udpegede 25 landsbyer for at gøre status over udviklingen i bevaringstilstand. Hvor er det gået godt eller mindre godt, måske endda skidt, og hvad kan forklare de observerede forskelle?

Kulturmiljøet varetages nu af kommunerne, men på vidt forskellig måde. En status i juli 2020 viste således, at ni kommuner endnu ikke havde udpeget kulturmiljøer i kommuneplanen, skønt det har været et krav siden 1990'erne. Hertil kommer så, at *“der er meget stor forskel på, hvad der er udpeget, både regnet i antal og areal samt ikke mindst typologisk”*.²¹ Det er mere end en tanke værd, at så mange kommuner stadig står vaklende over for udpegning og beskyttelse af kulturmiljøer. Formentlig hænger det sammen med en usikkerhed omkring implementeringen af en særlig beskyttelsesstatus, når nu den bevarende lokalplan ligger meget langt nede i værktøjskassen, og der heller ikke afsættes midler til en indsats i praksis. En tilsvarende variation ses i kommunernes arbejde med at udpege og sikre bevaringsværdige bygninger, om end der her er tale om et værktøj, der er rimelig pragmatisk anvendeligt.

Nogle kommuner satser imidlertid stort på kulturarvsarbejdet. Her på Østfyn (Kerteminde og Nyborg kommuner) er der i et samarbejde mellem museer og kommuner satset ressourcer på udarbejdelsen af såkaldte kulturarvsmasterplaner for de to kommuner – såvel for købstæderne som for de omgivende centerbyer, sogne og landsbyer.²² Hovedvægten lægger på formidling af kommunens kulturarvsværdier, men hertil også et forsøg på at finde hvert områdes særkende, dets historiske DNA, om man vil. I kortlægningen indgår også sognevisse møder med lokalbefolkningen og udarbejdelse af foldere på sogneniveau. Endelig anvendes materialet til at komme med forslag til, hvordan denne viden kunne indgå i og varetages i områdets fremtidige udvikling i et 50-årigt perspektiv.

Det er vores erfaring, at denne form for konkret, dialogbaseret formidling med afsæt i lokalsamfundets nutidige fremtræden giver positive muligheder for at forbinde lokalsamfundets hverdag med planmyndighedernes arbejdsfelt (i dette tilfælde den kommunale forvaltning). Målet er selvfølgelig at etablere en fælles forståelsesramme for kulturarven i området. I disse år ser det ud til at være den mest farbare vej til at værne om de brede kulturmiljøinteresser

21 Møller, *Hvad er et kulturmiljø?*, s. 7.

22 Seneste udgivelse er Larsen og Sørensen, *Kulturarvsmasterplan for Nyborg Kommunes Landdistrikter og Centerbyer*.

derude. Men det er omkostningstungt og ganske afhængigt af lokale ressourcer og prioriteringer. Der er helt tydeligt behov for at gentænke administrationen af det åbne land, og prioritere bevaringsindsatsen i forhold til de midler, som stat og kommuner vil afsætte hertil

Den omfattende vidensindsamling fra 1980'erne og fremefter har dog langt fra været forgæves. Dels har den givet et solidt forskningsafkast og dels har den dannet basis for formidlingen og dialogen med lokalsamfundene. Også i landsbyerne ruller generationsskiftet. Som attraktive værdier betones gerne bedre plads, ro til fordybelse, nærhed til naturen, levende fællesskaber og de nye beboere er ofte stærkt interesserede i stedets identitet og historie. De har valgt landsbyen til, netop fordi de så værdier heri – og indgår derfor ofte i de fælles bestræbelser på at bevare værdierne.

I hvert fald står det efter 50 års virke med landsbyhistorie og -bevaring klart, at de virkelige kulturarvsbevarere i høj grad er de lokale der bor derude. Men også de har brug for eksakt viden og begejstret formidling om netop deres landsbys særlige værdier.

Litteratur

- Bjørn, Claus. *Det Strategiske Miljøforskningsprogram 1992-2004*. Aarhus Universitetsforlag, 2005.
- Carlberg, Nicolai og Christensen, Søren Møller (red.). *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis*. Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet, 2003.
- Fyns Amtskommune. *Landsbyregistrering i Fyns Amt. Foreløbig Orientering*. Fyns Amtskommune, Udvalget for teknik og miljø, 1983.
- Fyns Amtskommune. *Sektorplanlægning i det åbne land. Fredningsplan. Supplerende Oplæg*. Fyns Amtskommune, Udvalget for teknik og miljø, 1984.
- Fyns Amtskommune. *Landsbyer med særlige bevaringsinteresser*. Rapport nr. 22. Fyns Amtskommune, Udvalget for teknik og miljø, 1992.
- Jeppesen, Torben Grøngaard. *Middelalderlandsbyens opståen. Kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse mellem yngre jernalder og tidlig middelalder*. Odense Bys Museer, 1981.
- Kulturmiljøråd Fyn. *Kulturmiljøråd Fyn 1998-2000*. Middelfart Museum, 2000.
- Larsen, Ditte og Sørensen, Kurt Risskov. *Kulturarvsmasterplan for Nyborg Kommunes Landdistrikter og Centerbyer*. Østfyns Museer/Nyborg Kommune, 2024.
- Møller, Per Grau. *Hvad er et kulturmiljø?* UBIREX, 2022.

- Møller, Per Grau. *Fra landsby til soveby. Landbebyggelsen og dens økonomiske og kulturlandskabelige forudsætninger på Fyn 1770 – 1965*. Odense Universitetsforlag, 1990.
- Porsmose, Erland. *Den regulerede landsby. Studier over bebyggelsesudviklingen på Fyn i tiden fra ca. 1700 til ca. 1000 e.Kr. fødsel*. I-II. Odense Universitetsforlag, 1981.
- Porsmose, Erland. *De fynske landsbyers historie – i dyrkningsfællesskabets tid*. Syddansk Universitetsforlag, 1987.
- Porsmose, Erland. “Kulturlandskabet – definition, bevaringsideologi og -politik”. I Carlberg, N. og Christensen, S. M. (red.) *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis*. Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet, 2003.

Summary

The cultural landscape reflects humanity’s use of nature over centuries and millennia, and as such, it contains numerous heritage features worthy of preservation, which should also be safeguarded for future generations. A fundamental prerequisite for this is the provision of extensive, systematically collected and organized knowledge, enabling the rational identification and prioritization of those heritage assets.

Using the island of Funen as a case study, the development of this field over the past fifty years is outlined. Central to this effort was a close collaboration between regional planners in Funen County and researchers at Odense University (now the University of Southern Denmark), most notably realized through the establishment of the Cartographic Documentation Center (*Kartografisk Dokumentationscenter*), where Associate Professor PhD Per Grau Møller worked for many years. Particular attention is given to the systematic registration and prioritization of conservation values across more than 600 villages in the county.

It is concluded that while research and documentation have progressed significantly, the actual physical conservation efforts have not kept pace.

Between 1975 and 2000, there was a growing emphasis on preserving entire cultural environments (Danish: *kulturmiljøer*) such as villages, rather than focusing solely on individual buildings. A series of major interdisciplinary research projects concerning the human relationship with nature and the management of the cultural landscape provided a solid theoretical and methodological foundation for subsequent documentation and conservation initiatives.

There was also considerable confidence in the planning framework as a means of securing designated cultural environments, spanning from regional plans to municipal plans and, ultimately, protective local plans. Unfortunately,

this approach proved largely ineffective. The primary reasons identified include local skepticism toward restrictive conservation regulations, the exemption of the agriculture sector from planning laws, and most critically, the lack of public funding to support such initiatives.

A political shift in 2001 diverted attention away from this work, which especially suffered a severe setback with the 2007 municipal reform that abolished the counties and effectively dismantled the regional framework for safeguarding valuable cultural environments. Since then, responsibility has largely been transferred to the municipalities, which have struggled to manage the task, though there are notable exceptions.

Nevertheless, public appreciation of cultural heritage in the landscape appears to be increasing. There is, however, a clear and pressing need to rethink the governance of the rural environment and to prioritize conservation efforts in accordance with the financial resources that national and local authorities are willing to allocate.

Forfatterpræsentation

Erland Porsmose (f.1953) er dr.phil. i landskabshistorie, seniorforsker og forfatter. Han har koncentreret sit virke om udforskningen og formidlingen af landskabets historie, æstetik og bevaring. Fra 1980-2008 direktør for Kertemindeegnens Museer, og efter fusionen i 2009 for Østfyns Museer frem til 2023. Blandt tidligere værker om landbruget og landskabets historie kan nævnes *Det danske Landbrugs Historie, Middelalder o. 1000-1536* (1988) og *Danske Landsbyer* (2008).